

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

В.О.О.

ОКОРОКОВ Віктор Брониславович

ББК 87.3(4 Рос)6

О - 51

ФІЛОСОФІЯ ЛЬВА ШЕСТОВА У ГОРИЗОНТІ
ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО МИСЛЕННЯ

09.00.05 - Історія філософії

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Дніпропетровськ - 1997

Дисертація є рукописом.

Робота виконана на кафедрі філософії Дніпропетровського державного університету.

Науковий керівник - доктор філософських наук, професор
Папфілов Валерій Олександрович,
професор кафедри філософії
Дніпропетровського державного університету

Офіційні опоненти:

доктор філософських наук, професор
Табачковський Віталій Георгійович, головний науковий
співробітник Інституту філософії НАН України

кандидат філософських наук, професор
Шубин Василій Іванович, професор кафедри
філософії Дніпропетровського державного технічного
університету залізничного транспорту

Провідна установа:

Національна гірнича академія України,
м. Дніпропетровськ

Захист відбудеться "25" зр 1997р. о 13 годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 03.01.17. при
Дніпропетровському державному університеті (320625,
МПС, м.Дніпропетровськ, пр. Гагаріна, 72, корп.1, ауд.307).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій
бібліотеці Дніпропетровського державного університету

Автореферат розісланий " _ " _____ 1997р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Філатов А.Б.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТИ

Актуальність теми дослідження. Можна з вивченістю сказати, що ключовим словом у філософії ХХ ст., яке у вигляді "проекту" входить у більшість західноєвропейських концепцій, є слово "криза". Своєрідність ситуації, в якій вона проявляється у філософії, зумовлена тим, що, з одного боку, вона представляється складовою частиною більш загальної, духовної, соціальної або економічної кризи, що виявилась імпліцитно властивою усім відомим формам та "інститутам людського буття" ХХ ст. (А.Гелен), а з другого - стає все більш очевидним, що вирішення глобальних проблем філософії не може взяти на себе жодна інша наука. Як писав Ю.Хабермас з посиланням на Л.Вітгенштейна, "філософія є хвороба, яка сама себе повинна вилікувати"¹ (пер. з рос. - В.О.). Проблема кризи філософії достатньо широко досліджувалась і в російській філософії (М.Бердяєвим, С.Франком, Вяч. Івановим, І.Ільїним, В.Розановим, С.Булгаковим та ін.), але цей другий її аспект практично випає із поля зору російських та українських філософів.

І хоча констатація кризи філософії Е.Гуссерлем, М.Хайдеггером та іншими прийшла на початок ХХ століття, класична раціональна онтологія свідомості, на яку вказує М.К.Мамардашвілі, виявилась тяжіючою над усіма її дослідженнями та проектами. "Уся новітня філософія, - пише М.Бердяєв, - ясно відкрила рокове безсилля пізнати буття, поєднатись з буттям пізнаючого суб'єкту"² (пер. з рос. - В.О.). Філософський світ опинився в дуже суперечливій ситуації: жодна з відомих онтологій свідомості не зуміла задовольнити духовні потреби людини ХХ ст., але поза онтологією позбавлена своєї концептуальної бази філософія не існує, адже досі ніхто з мислителів не зміг створити гістоологію, що не залежить від онтології.

З цієї причини найвидатніші представники філософії Заходу намагались повернутися до відомих європейському мисленню онтологій свідомості: назад до греків, назад до Св.Писання, назад до Канта, назад до Гегеля, - реконструювати, або просто деструктурувати (як Л.Шестов, М.Хайдеггер, Ж.Батай) "нешасну свідомість" цього трагічного періоду людства, або реструктурувати таку свідомість "метафізично бездомної людини" (К.Левіт) в галузь психології, соціології або інші виміри буття. З тією ж причини спроби осмислення ситуації, що склалась у філософії, які допомогли б їй хоч якось доповнити власний "втрачений" смисл і конституювати духовну значущість буття нової людини, є дуже актуальними. Феноменологічний проект Е.Гуссерля, онтологічний - М.Хайдеггера, герменевтичний - Х.-Г.Гадамера, прагматичний - В.Джемса та інші і являлись реакцією

¹ Хабермас Ю. Философия как места блюститель и интерпретатор. // Новый круг. - Киев, 1993. №1. С.136.

² Бердяев Н. Философия свободы. Смысл творчества. - М., 1989. С.18.

новітньої філософії на кризу.

Значною та своєрідною спробою розкриття кризової ситуації у європейській філософії виявилось її екзистенціальне прочитання Л.Шестовим. Цей яскравий та неординарний філософ зумів поєднати у своїй творчості російську, українську та французьку традиції. Його екзистенціалізм, на довгі роки забутий на батьківщині, та недостатньо об'єктивно часом оцінений на Заході, явився радикальною формою осмислення кризи філософії. Але навіть і зараз, вважає Н.В.Мотрошилова, "у нас майже не має навики неупереджено, об'єктивно, та разом з тим принципово аналізувати філософію такого типу"¹ (пер. з рос. - В.О.).

Окрім того, сучасним дослідникам більш ніж через півсторіччя дійсно важко толерантно опініти російський екзистенціалізм. Європа шанувувала російських класиків художньої літератури (Ф.Достоевського, Л.Толстого та інших), але з нехиттю впускала в свою цитадель українсько-російську філософію. Мабуть тому, німецький та французький паростки екзистенціалізму вже набули статус "класичних", більш того відправлені на "смітник історії" (Р.Рорті), тоді як російський екзистенціалізм, ще тільки розкривається. Інтерес до нього неохитно зростає у всьому світі, а його есхалогічні та загальнолюдські мотиви стають все більш прийнятними та зрозумілими.

Саме тому, дослідження російського екзистенціалізму та творчості його видатного представника Л.Шестова з точки зору, по-перше, розгляду кризової ситуації у європейській філософії, по-друге, філософського прочитання їх національних особливостей, по-третє, осмислення російської та української філософської традиції у контексті європейської філософії, по-четверте, дослідження взаємопроникнення європейських культур, стає дуже актуальним.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Хоча проблему кризи філософії виокремив ще Ф.Шеллінг, а В.Соловйов вже на кінець XIX ст. вважав її практично вичерпаною, зусиллями дослідників початку XX ст., перш за все Е.Гуссерля, М.Шелера та інших, була виявлена тенденція до розростання та поглиблення цієї кризи.

В подальшому західноєвропейська думка почала розглядати проблему кризи філософії у контексті загальної філософської проблематики та пропонувала різні шляхи спасіння філософії (Т.Адорно, К.Апель, Н.Аббаньяно, К.Еарт, М.Бубер, Р.Гвардіні, Х.-Г.Гадамер, Ж.Деррида, В.Дільтей, В.Джемс, Е.Касерер, А.Камю, Д.Лукач, П.Лоренсен, Ж.Ліотар, Г.Марсель, К.Манхейм, Г.Маркузе, Х.Ортега-і-Гассет, К.Поппер, К.Рауер, П.Рікер, Р.Рорті,

¹ Мотрошилова Н.В. Парабола життєвої судьби Льва Шестова. // Вопросы философии, 1989. №1. С.131.

Ж.-П.Сартр, П.Тялліх, М.Фуко, Е.Фромм, Ю.Хабермас, В.Хесле, М.Хоркхаймер, К.-Г.Юнг та інші). Більшість з них (наприклад, К.Ясперс, Р.Рорті) вважають екзистенціальний напрям кризою самої філософії.

Достатньо глибоке дослідження цієї проблеми можна знайти і у російській дореволюційній філософії (М.Бердяєв, І.Гессен, І.Ільїн, І.Кіреєвський, Вол.Соловйов, М.Федоров, С.Франк, А.Хомяков та інші). Останнім часом і у країнах СНД криза філософії розглядається як безпосереднє проблемне поле самої філософії (П.П.Гайденко, П.С.Гуревіч, Ю.М.Давидов, В.В.Калініченко, В.І.Молчанов, М.К.Мамардашвілі, Н.В.Мотрошилова, А.М.Михайлов, В.А.Подорога, А.В.Сьомушкін, М.К.Риклія та ін.).

У дослідженнях цих проблем і їх конкретизації у екзистенціалізмі брали участь і українські філософи (І.В.Бичко, А.К.Бичко, А.В.Васил'єва, П.І.Гнатенко, В.Є.Доля, М.М.Д'ячков, Г.А.Заїченко, В.П.Іванов, В.П.Кошарний, С.О.Кошарний, С.Б.Кримський, О.А.Кисельова, Є.М.Прищепій, А.М.Лой, В.Г.Табачковський, В.І.Шинкарук, В.Г.Юдин, О.І.Яценко та ін.).

Безпосередній дослідницький інтерес представляє собою включення у русло європейської філософії екзистенціального вчення Льва Шестова, який один з перших багатого в чому відобразив кризову ситуацію, що виникла у філософії початку ХХ ст. Його творчість протягом усього ХХ ст. Пробуджувала стійкий інтерес як у західноєвропейських мислителів, так і у мислителів усіх країн світу (Г.В.Адамович, І.Бонфуа, К.Бенджамін, М.Бубер, А.Бертсон, Ж.Багай, Е.Гуссерль, М.Губерген, Е.Іонеско, А.Камю, Б.Де Кассарес, Ф.Коплстон, Г.Фон Кайзерлінг, Г.Леві-Брюль, Ф.Лефевр, А.Миролює, Г.Марсель, Ж.Маритен, А.Мальро, Г.Мерц, Е.Муње, Б.Фондан, М.Хайдеггер, Б.Шлеєр, А.Ейнштейн та інші).

Важливим напрямком вивчення філософського вчення Л.Шестова є аналіз публікацій про нього діячів російського духовного ренесансу першої треті ХХ століття (А.Білого, В.Вишеславцева, В.А.Гріфцова, І.Ільїна, Вяч.Іванова, Н.О.Лосського, Д.С.Мережковського, В.Розанова, О.Ремізова, Д.Філософова, Г.Шпета та інших), а також сучасних російських та українських філософів (Е.Барабанова, В.Ф.Асмуса, П.П.Гайденко, Р.О.Гальцевої, В.Є.Долі, Д.Левенсона, А.Кувакіна, П.Кузнецова, Ю.К.Мельвіля, А.Г.Мисливченко А.І.Новікова, С.А.Ефірова та інших).

Осмислення творчості Л.Шестова у світлі проблематики кризи філософії представляється достатньо плідним і відзначається у дореволюційних (М.Бердяєвим, М.Гершензоном, В.Зеньковським, Г.Мерцом, С.Франком) та у сучасних (А.В.Ахутиним, Е.Ерофєєвим, Н.Івановим, Н.М.Мотрошиловою та іншими) філософських працях. Про його дивовижне чуття до змін що проходили у філософії та суспільстві, писало багато дослідників

(Н.М.Мінський, В.Герцик, І.Ігнатів, Б.Шлеєр, Лео Зиміні, Л.В.Поляков, Л.М.Морева та інші). Однак, високо оцінюючи творчість Шестова, більшість з них розглядало його філософію або як радикальну, але вкрай негативну галузь кризової філософії, або як оригінальну, проте таку, що не відкривала реальної перспективи у спробі подолання кризи.

Схожа ситуація складається при оцінці його творчості у цілому. Деякі автори тільки підкреслювали своєрідність його філософії, інші, навпаки, редукували його творчість до психологічної (М.Бердяєв), або навіть до літературної (С.Н.Булгаков, Л.Толстой) галузі, але лише окремі, як наприклад В.Л.Курабцев або А.М.Морева, намагались виявити систему там, де її, здавалось, за поглядами більшості, у силу антисистемної спрямованості його філософії, і бути не могло. У даній роботі ми намагались доповнити цей пропуск і виявити системні моменти його філософського вчення.

Як європейські, так і вітчизняні мислителі значно звужували значимість його філософських відкриттів. Перші бачили у ньому хоча і талановитого, але все ж таки тільки інтерпретатора європейської традиції, не помічаючи своєрідних російських особливостей його творчості, останні, навпаки, у більшості своїй були схильні розглядати його творчість тільки у контексті російської філософії, практично не враховуючи кореляції з європейською культурою. Саме дослідження творчості Л.Шестова у контексті західноєвропейської філософії дозволяє виявити у його вченні не тільки антисистемні тенденції, але і системні моменти, лише у такому контексті висвічує необхідність переглянути його роль у філософії ХХ ст.

Мета та завдання дослідження. Головною метою дисертаційного дослідження є виявлення та аналіз таких загальних положень творчості Льва Шестова, які, з одного боку, дають можливість провести систематизацію його філософського вчення, а з другого - розкривають специфіку його екзистенціалізму у контексті усїєї європейської філософії та мають для неї впересічне значення, корелюючи з основними тенденціями. Для досягнення цієї мети слід вирішити такі завдання:

- проаналізувати особливості екзистенціально-релігійних підходів Льва Шестова до кризи філософії;

- виявити суперечності, імпліцитно властиві філософії Льва Шестова, які зумовили своєрідне російське читання європейської філософії кінця ХІХ - початку ХХ століть;

- розкрити системний зміст творчості Шестова та порівняти його з загальноприйнятими у російській та європейській традиції антисистемними ставленнями до його філософії;

- провести порівняльний аналіз горизонтів творчості Льва Шестова та

західноєвропейської філософської думки першої треті XX ст.;

- розглянути сутність есхатологічних мотивів вчення Льва Шестова про активізацію свідомості;

- конкретизувати особливості використання Л.Шестовим деструктивного методу та його розуміння екзистенціальної ситуації;

Об'єкт та предмет дисертаційного дослідження. Об'єктом дослідження є основні тенденції, особливості та процеси, що проходили у філософії першої треті XX ст.

Предметом дисертації є творчість Л.Шестова, одного з найбільш радикальних та суперечливих філософів першої треті XX ст., що опинився у центрі європейських подій цього періоду.

Методологічні та теоретичні підстави дослідження. Методологічною підставою дисертаційної роботи є критичний конкретно-історичний аналіз, котрий дозволяє виявити загальні моменти багатьох інтерпретацій кризи філософії. Для більш детального ознайомлення з внутрішнім світом людини в епоху "антропологічної" кризи використовуються екзистенціально-феноменологічні (Е.Гуссерля, М.Хайдеггера, К.Ясперса, Г.Марселя та інших) і герменевтичні (В.Дільтея, Г.Шпета, Х.Гадамера, П.Рікера) підходи до проблем, що досліджуються. У цих підходах найбільш цілісно та глибоко відображаються внутрішні процеси свідомості напружено-мислячої людини.

Як приклад концептуально-методологічного підходу до досліджень нової філософії використовуються роботи М.Хайдеггера, Х.-Г.Гадамера, Ю.Хабермаса, а також роботи представників російської філософії: В. Солов'йова, М.Бердяєва, С.Франка.

Новими "прикладками" послужили історико-філософські та історико-світоглядні дослідження останніх років: А.В.Ахугіна, І.В.Бичко, П.П.Гайденко, П.С.Гуревича, М.К.Мамардашвілі, А.В.Михайлова, В.І.Молчанова, С.Я.Левіта, М.І.Левіной, Г.А.Заїченко, М.К.Рикліна, А.В.Сьомушкіна, В.А.Подороги, В.Г.Табачковского та ін.

Науково-практичне значення дисертації. Положення та висновки, сформульовані у дисертації мають значення для історії філософії особливо російської та української (з метою конкретизації місця та значення у європейській філософії Льва Шестова) та дають можливість використання їх для з'ясування кризової ситуації у філософії XIX - XX століття. Матеріали дисертації можуть бути використані у курсах лекцій по історії української, російської та західноєвропейської філософії, у спецкурсах по виявленню тенденцій філософії XX ст., та в підручниках по історії філософії.

Наукова новизна дисертації. Дослідження по систематизації головних положень творчості Л.Шестова дозволило висвітлити дійсне місце його

вчення у контексті західноєвропейської філософії, показати процес формування органічного і в той же час парадоксального з'єднання в новій неklasичній онтології і активної, і "безгрунтової" свідомості людини ХХ ст., її суперечливість, визначити контури континууму взаємодії українсько-російської і західної філософських культур першої третини ХХ ст. В ході дослідження автором одержані такі наукові результати:

- вперше у вітчизняній філософській літературі дисертант дає системний підхід до творчості Льва Шестова, який предстает мислителем перехідного типу і використовує у своєму вченні установки класичного та неklasичного філософствування, натомість у ряді ознак це вчення демонструє деякі риси навіть постнеklasичного філософського світовідношення; експлікація контекстуального аналізу, за допомогою якого були виявлені всі три вказані підходу до філософії, на інші "науки про дух" дає можливість провести таку ж демаркацію його творчості для метафізики та релігії;

- аналіз підходів Л.Шестова до західноєвропейської та російської філософії та літератури дає можливість дисертанту виявити три головні опозиції його творчості, на перехресті яких слід розглядати усю суперечливу філософію Л.Шестова;

- компаративний аналіз філософського вчення Л.Шестова із іншими вченнями сучасних йому західноєвропейських мислителів дає можливість визначити його систему як систему відкритого типу; системний зміст якої пов'язаний насамперед з розробкою ним нової онтології активної, але безгрунтової свідомості;

- процес формування Л.Шестовим нової онтології "безгрунтової свідомості" був пов'язаний із пошуками шляхів активізації свідомості, із визначенням нових вимірів буття та мислення; здається він усвідомлював, що перехід до цієї онтології можливий тільки внаслідок внутрішнього необоротного "звороту", зумовленого для Шестова, перш за все, вірою та трагедією; у такому аспекті він один з перших у світовій історії філософії підводить до трансформації правила Лютера; у розробці цієї ідеї він упереджує ідеї хайдеггерівського Dasein, гуссерлевського "життєвого світу", повперовського "третього світу" та ін.;

- для дослідження екстремальної ситуації нової екзистенціальної онтології свідомості суб'єкта філософії ХХ ст. вводиться поняття "екзистенціальна ситуація", що характеризує зближеність горизонту онтології свідомості людини з екзистенціальним горизонтом його життя; теоретико-методологічний аналіз таких станів дозволяє виявити, що саме Л.Шестов першим серед мислителів ХХ ст. почав застосовувати їх для розробки нових онтологій свідомості неklasичного типу; у проблематикі "екзистенціальних станів"

виявляється, що його трагедія та віра були прообразами екзистенціалізм;

- змістовна реконструкція філософського мислення Л.Шестова в порівнянні з доробком європейських філософів ХХ ст. дозволяє зробити висновок, що саме він перший серед європейських мислителів (набагато раніше М.Хайдеггера, М.Бахтіна, Ж.Дерріда) використав деструктивний, діалогічний та деконструктивний методи до досліджень класичних філософських систем та понять: але коли останні у горизонті свого системного перетворення бачили відповідно буття, мову та нове мислення, то для першого важливим і єдиним систематизуючим фактором була тільки людина, її життя - у цьому і проявилась його метафізична оригінальність;

- вивчення підходів Л.Шестова, М.Хайдеггера та Ж.Батая до кризи філософії, та визначення мотивів їх рішучої боротьби з усіма раціональними формами мислення, що пов'язана, в першу чергу, з руйнуванням традиційних уявлень про філософію, дозволяє дисертанту прирахувати Л.Шестова разом з М.Хайдеггером та Ж.Батаєм до героїчного шляху "прощання з філософією" (по класифікації Ю.Хабермаса);

- розбір творчості Л.Шестова у контексті європейської філософії ХХ ст. дозволяє дисертанту констатувати, що він не тільки був "діагнозом" ХХ ст., як стверджує більшість дослідників його творчості, але і зміг залишити значний "слід" (за термінологією постмодерністів) у історії філософії ХХ ст., справив значний, хоча і непряний вплив, перш за все, на українсько-російську та французьку філософські традиції ХХ ст.

Апробація роботи проводилась у виступах на наукових конференціях: всеукраїнській науково-практичній конференції "Історія науки та техніки: проблеми дослідження, викладання, гуманізації освіти" (Дніпропетровськ, 25-27 травня 1994р.); міжнародній науковій конференції по проблемам давньогрецької філософії (Маріуполь, 13-17 вересня 1993р.), науково-практичній конференції "Місто та бізнес" (Дніпропетровськ, 11-12 березня 1994р.), у виступах на засіданнях кафедри філософії ДДУ.

Структура дисертації зумовлена головною метою та завданням дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, заключения та списку використаних джерел.

Відповідно до поставленої мети у першому розділі розглядається понятійний та проблемний каркас вчення Шестова, необхідний для зняття двосмысловості його термінології. У ній проводиться аналіз безпосередньо самого філософського вчення Шестова без врахування його кореляцій з західноєвропейською філософією, робляться загальні висновки, суттєвість яких буде розкрита у другому розділі. У другому розділі його екзистенціальне вчення досліджується у контексті західноєвропейської філософії ХХ ст.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ.

У "Вступі" обґрунтовується вибір теми, її актуальність, аналізується ступінь її наукової розробленості, формулюється мета та завдання дослідження, визначаються методологічні та теоретичні основи дисертації, виявляється її наукова новизна та науково-практична значимість.

У першому розділі дисертації "Філософія Льва Шестова як своєрідна форма прочитання кризи "західноєвропейського людства" розкривається внутрішня суперечливість та неоднозначність цього яскравого та самобутнього філософа російського ренесансу.

У першому підрозділі "Суперечливість релігійно-філософських пошуків Льва Шестова" дисертант намагається показати, що у тій "духовній ситуації", котра склалась у філософії на початку ХХ ст., коли "бездуховність" (А.Мальро) та "тоталітарна підозрілість до розуму" (К.Апель) буквально сколихнули усю попередню "класичну філософію", коли у цілому було поставлено питання про втрату таких всесвітніх "макронаративів" як філософія, метафізика та релігія, екзистенціальний "проект" Л.Шестова не загубився.

Для цього, перш за все, аналізується дуже суперечливе ставлення до нього сучасних дослідників його творчості, розглядається широкий спектр поглядів на нього: від переміщення його з розряду філософів у розряд психологів (М.Бердяєв), філософських есеїстів (С.Н.Булгаков), або філософських прозаїків (Р.Гальцева) і навіть літераторів (Л.Толстой), до возведення його у ранг великих російських (М.Бердяєв, В.Зеньковський, В.Кувакін, Н.Мотрошилова) та європейських (М. Бейтінгон, А. Мірольє та ін.) філософів; від зарахування його до розряду скептиків, песимістів, нігілістів, декадентів, ірраціоналістів, індивідуалістів до возведення у ранг метафізичних раціоналістів і проповідників жорстокості та гедонізму.

Дисертант проводить думку про те, що такий спектр діаметрально протилежних поглядів на нього безпосередньо пов'язаний з внутрішньою неоднозначністю його філософської системи, яка відтворила у собі головні суперечності кризової ситуації у філософії початку ХХ ст. Л.Шестов залучає філософію до стану напруженої людської свідомості, до стану трагічної свідомості людини ХХ ст. У такому ракурсі він починає усвідомлювати і те, що разом з руйнуванням "ідолів" добра, законів моралі, етики, смертю Бога, що проголосив Ніцше, людина потрапляє у "світ" безґрунтовності та розмитості кордонів знання, що стійкість "картин світу" у класичних філософських системах була лише "міражем", який розсіюється разом з втратою довіри до "наук про дух" (котрі прийнято називати також гуманітарними науками). Тоді стає ясним онтологічний зворот Шестова від трагедії філософії, яка тільки констатує власну кризу (у значній мірі зусиллями Ніцше), до

філософії трагедії, що прагне її вирішити. А оскільки Шестов відчуває, що свідомість опинилась у духовній "пастці", з якої протягом ХХ ст. не видно було виходу, то він починає розробляти нову онтологію активної, але безгрунтовної свідомості людини ХХ ст., щоб у глибині безгрунтовності, у галузі ніщо та нових вимірів мислення, в умовах повної недовіри до класичного знання конституювати сенс буття "нової" людини.

Дослідження впливу на його творчість російського класика (перш за все, Ф. Достоевського та Л. Толстого) та "філософії життя" (Ф. Ніше) вже у самих ранніх творах дає можливість виявити основні аспекти суперечностей філософії Л. Шестова. Виявляються три головні опозиції його суперечностей: 1) пасивність у законі (класична філософія проповіді та оправдань) - глибока трагічна боротьба з законами (філософія трагедії); 2) загальне руйнування (деструкція) самоочевидностей - "життя" у максимально деструктивній (безгрунтовній) галузі свідомості; 3) проповідь та оправдання (класична віра) - активний пошук "нових онтологій" мислення (зокрема "живого Бога"). На перехресті цих опозицій можна розглядати усю суперечливу творчість Л. Шестова. Настільки ж глибоко (наскільки можливо експлікувати проблематику цих опозицій) суперечлива і вся його філософська концепція.

У другому підрозділі "Особливості екзистенціального прочитання Шестовим кризи філософії" дисертант прагне показати, що суперечлива антисистемна та ірраціональна думка Шестова є характерною реакцією на кризу філософії та спробою виявити нову, відповідну духовній ситуації часу онтологію свідомості, а піввійність та суперечливість його підходу до філософії початку ХХ ст. є прямим наслідком усвідомлення ним кризи класичної філософії та передчуттям нової (трагічної) філософії.

Шестов, як і Гуссерль та Хайдеггер, у межах одного і того ж змістовного контексту намагається відобразити дві різні епохи філософії: класичну та некласичну, за класифікацією М. Мамардашвілі. І хоча у нього відсутнє чітке їх визначення, контекстуальний аналіз його робіт дозволяє провести такий розділ. За посередництвом такої демаркації ясно проявляються три підходи до філософії: класичний, новий, що відповідає духовній ситуації часу, та перехідний, що містить симптоми кризи філософії.

Можливість його підходів до філософії, у яких він стихійно демаркує класичні та сучасні для нього уявлення та розгляд яких як семантичних утворень, що мають хоча і багатозначну, але завжди "строгу" контекстуальну інтерпретативність (завдяки чому і виникає можливість провести контекстуальну системну обробку його творчості, прикисливіше поглянути на його філософію) є головною рисою філософії Шестова, а разом з тим першою ознакою його відчуття нарастаючої кризи філософії.

У межах контекстуальної реконструкції робиться аналіз таких концептуально важливих для творчості Шестова понять, як безгрун-товність та діяльність (заколот, боротьба), розум і свідомість, життя та існування. Виявляється і те, що філософія трагедії та безгрунтовності Л.Шестова разом з феноменологією Е.Гуссерля стають першими у ХХ ст. спробами розкрити суттєвість свідомості нової людини, першими спробами приборкати активну всезруйнуючу критичну свідомість.

Наприкінці параграфу робиться висновок: тільки занурення філософії Шестова у нетрадиційне західноєвропейське філософське середовище початку ХХ ст. дозволяє знайти шляхи до приборкування "розходжень" його творчості, до систематизації його філософського вчення, показати новаторську сутність філософування мислителя, який доводить до парадоксів власне відчуття кризи філософії.

У третьому підрозділі "Метафізика Шестова: проект "відкритої" філософії" дисертант намагається показати, що ставлення Шестова до інших "наук про дух" (перш за все метафізики та релігії) також суперечливо, як і до філософії. На основі контекстуальної реконструкції текстів Л.Шестова у світлі парадигмальних процесів у філософії першої треті ХХ ст. робиться висновок, що для кожної з цих "наук" можна також, як і для філософії провести демаркацію у трьох напрямках: класичному, новому (у дусі часу) та перехідному, що складає розуміння кризових процесів.

Далі на основі філософії Л.Шестова дисертант намагається розкрити междисциплінарні зв'язки "наук про дух" і приходять до висновку, що їх кореляції занадто значна і не тільки між собою, але і з іншими науками (навіть природознавчими, наприклад, математикою). Більш того, зі спеціального аналізу філософії Л.Шестова в зазначеному аспекті виходить, що кожна з наук намагається конституювати власні засади на базі суміжних наук: філософія - на базі метафізики, релігії, математики та т.п. Таким образом складається явдимость, що у межах самої науки суперечностей немає, і все те, що стосується "розходжень кожної з цих "наук про дух" та її основ опиняється "за цією схемою" у компетенції інших наук.

Складається враження (по текстах Л.Шестова), що кожна з "наук про дух" у галузі своєї компетенції несуперечлива, але таке враження облудно, бо самоочевидні устанавлення (істини) кожної з цих наук самоочевидні тільки у її власних межах, а поза ними усе змінюється: основи "наук" та їх істини починають розходитись та втрачають свою самоочевидність. Такий висновок приводить до наступного кроку: інтегрувати "науки про дух" в єдину систему наук, бо це значно розширює операційні ~~можливості~~ кожної з них, перш за все, при аналізі власних засад.

Аналізуючи зв'язок кожної з наук з її онтологією (виходячи з праці Л.Шестова), дисертант робить висновок, що кожна з "наук" існує у визначених межах до тих пір, поки вона не намагається розкрити сутність власного існування. Привнесення у науку онтологічних елементів неминуче приводить до "загибелі" науки у своїх попередніх межах, бо існування науки завжди пов'язане з історичними запитами та потребами (життєдіяльністю) людей. Усяка "строга" наука, що утягнута до еволюційного процесу, гине від властивої "строгості".

Експлікація цього підходу на усю творчість Л.Шестова дає можливість виявити і те, що він перший у філософській традиції ХХ століття створює проєкт філософської системи "відкритого типу", філософської системи, що не запобігла власних "розходжень", а, навпаки, намагається їх пов'язати з найбільш імовірним джерелом: новими онтологіями критичної (часто творчої) але безгрунтової свідомості.

На основі схожості підходів Л.Шестова, Ж.Батая та М.Хайдеггера до класичної філософії дисертант вважає можливим причислити першого до героїчного шляху "розставання з філософією" (за класифікацією Ю.Хабермаса).

У другому розділі "Теоретико-методологічний аналіз філософії Льва Шестова" проаналізовано творчість мислителя у контексті західноєвропейської філософії ХХ ст., розкрито горизонти його філософії та проведено порівняння їх з горизонтами західноєвропейської думки першої третини ХХ ст. Це і дозволяє по-новому поглянути на творчість Шестова, виявити підходи до систематизації його вчення, а також розкрити значимість його філософії для європейської традиції ХХ ст.

У першому підрозділі "Деструктивізм Льва Шестова" дисертант прагне розкрити "глибинну структуру філософії" мислителя. Для цього, насамперед, аналізуються причини виникнення деструктивного підходу у європейській філософії. Головною причиною дисертант бачить у абсолютизації негативістських тенденцій на противагу застарілій, з точки зору багатьох провідних філософів початку ХХ ст. (Е.Гуссерля, М.Хайдеггера, Л.Шестова та ін.), раціональної методології (трансцендентального, діалектичного, та раціонального модусів обґрунтування). Надалі, проводячи протягом усього параграфу паралель "Шестов - Європейська філософія", дисертант підводить до висновку, що саме Шестов один з перших у європейській філософії усвідомив силу та значимість деструктивного та деконструктивного методів.

Він відкрив, що сучасна людина, занурена у класичну систему цінностей, вже не володіє власною свідомістю та втрачає контроль над механізмом включення "свої свободи" (одна із головних суперечностей

часу, і що для подолання цієї ситуації необхідно зрозуміти причини, за якими жодна з відомих людині онтологій свідомості не залучена до сучасного мислення. Так відчуття кризи філософії, що доведене до абсолюту, призводить його до нової методології. Використовуючи деструкцію у позаеволюційному розрізі, тобто у чисто негативному смислі, без позитивних зупинок (у протизвагу Е.Гуссерлю), він спрямовує потік (свідомості) до загального колапсу у ніщо. Більш того, абсолютизуючи деструкцію та вважаючи проблематику "духу часу" Е.Гуссерля вже несвоєчасною, він намагається відповідним чином психологізувати потік (еволюцію) свідомості (пізнання), максимально відповідним чином ввести філософствуючого суб'єкта у деструктивні потоки кризової філософії та зруйнувати будь-яке знання, що веде до зупинки та сплячки людини. Е.Гуссерль бажав захистити "знання" від бунтуючої (нової) людини, Шестов врятувати людину від влади нормативного та повсякденного знання.

З порівняльного аналізу використання деструктивного та деконструктивного методів Л.Шестовим і західноєвропейськими мислителями дисертант робить висновок: досліджуючи потоки деструктивної свідомості, Л.Шестов першим у ХХ ст. став систематично розробляти "механізми" деструкції знання (значно раніше за М.Хайдеггера), опинився серед перших філософів ХХ ст. (разом з Е.Гуссерлем та М.Хайдеггером), що розкрили "механізми", які дозволяють ввести особистість (та її свідомість) у деструктивні процеси пізнання, став одним з перших реконструктивістів (разом з Ф.Боасом, А.Уайтхедом та іншими), більш того - одним з перших деконструктивістів (більш як на півстоліття випередив Ж.Дерріда).

Аналіз розходжень підходів Л.Шестова та екзистенціальних мислителів (М.Хайдеггера, К.Ясперса, Г.Марселя та інших) до деструкції дозволяє встановити головну метафізичну особливість його творчості: перший бажав якомога більше звузити галузь використання системних моментів у деструктивних процесах і якомога більше використати творчий потенціал особистості для її звільнення від тиску знання, останні, навпаки, намагались створити "максимальний плацдарм" (знання) у сфері деструктивних процесів, щоб врятувати людину від влади традиції за посередництвом самого знання.

Експлікуючи проблему, що досліджується, на "духовну ситуацію часу", дисертант робить висновок, що класична методологія приводила тільки до філософських систем, що мають "строгі" системні межі; деконструктивний метод, за рахунок різноманітності потоків інтерпретації, може бути застосованим до різних потоків свідомості, традиції, філософії, наук ...

Пошук підходів Шестова до деконструкції, а також контекстуальний аналіз його філософії та виявлення головних аспектів суперечливості його

філософського вчення, що проводився у попередньому розділі, дозволяє дисертантові вирішити ще одну проблему, що стосується дослідження його творчості. Незважаючи на те, що Л.Шестов входить до європейської філософської традиції як мислитель, що заперечує усяку позитивну форму мислення, реконструкція його філософських поглядів у контексті західно-європейської філософії першої третини ХХ ст. (перш за все екзистенціальної та феноменологічної) дозволяє встановити аутентичний зміст його філософського вчення. З'ясовується, що горизонт філософії Л.Шестова має системний зміст. Визначимо ознаки цієї нетрадиційної системності, у якій втілені риси його екзистенціального осмислення нової онтології свідомості: розкриття безгрунтовності європейської філософії (та мислення) початку ХХ ст.; критичний негативізм, діалогізм, деконструктивізм, як методи нового мислення; пошук форм активізації нового мислення, демаркуючого нову (екзистенціальну) та стару (раціональну) онтології свідомості, заколот проти усяких пасивних (у тому числі раціональних) форм мислення; трагедія та віра (у його інтерпретації праобрази екзистенціалів), як осмислені ним джерела активізації (нового) мислення; пошук нових вимірів мислення (нових онтологій) - ось ці своєрідні ознаки, у яких він виступає у якості екзистенціального діагноста ХХ ст. Як бачимо, деструктивний та деконструктивний методи постають тут як методологічна база (нової) філософської системи Шестова "відкритого типу".

У другому підрозділі "Екзистенціально-релігійні аспекти тематизації Л.Шестовим основних парадигм західноєвропейського мислення" дисертант конкретизує підходи Шестова до теорії пізнання. Контекстуальний аналіз його творчості по цій проблематиці дає можливість провести також демаркацію пасивності класичних підходів до свідомості, що побудована на необхідності, та необхідності активізації свідомості при розробці нових онтологій (для подолання "влади самоочевидностей"). І тут багато у чому проявляється своєрідність та оригінальність його мислення. Там, де Е.Гуссерль намагається стиснути потоки переживань у "строгі" філософські форми, Л.Шестов поширює їх до "масштабів" традиції та усіх "строгих" наук, щоб не людина в них, а вони у людині продукували дію. Адже людина, зламана традицією, вже не борець, а її раб. "Дух часу" примушує сучасного мислителя не говорити, а діяти.

Л.Шестов пориває з класичним мисленням, залишає йому усяку раціональну та історичну галузі і долає "владу розуму" шляхом трансцендування у інші простори (наприклад, у екзистенціальний просторі, на його думку, діяльність свідомості визначається зовсім не розумом, а трагедією та вірою). Він впевнений, що життя у раціональному вимірі вичерпало свої

ресурси, а логоцентризм веде тільки до створення нових абсолютних систем, які у силу їх попереднього класичного підходу до абсолютності вже не спроможні адекватно реагувати на "запити часу".

За даною проблематикою протягом усього параграфу дисертант проводить порівняльний аналіз філософської системи Шестова з творчістю таких європейських мислителів, як М.Гуссерль та М.Хайдеггер, К.Ясперс, Г.Марсель, К.Барт, К.Рауер, П.Тилліх, Р.Бульман та інші, і приходять до висновку, що і для цих мислителів суттєво можливим було розкрити суть нових онтологій свідомості, і, перш за все, екзистенціальної, що саме Шестов один серед перших у ХХ ст. Почав розробляти нові онтології свідомості, один серед перших створив "філософську систему відкритого типу", у якій усі науки (у тому числі і "науки про дух") постають лише формами буття людини, за якими людина порівнює зовнішній безкінечномірний світ зі внутрішніми вимірами.

Боротьба з самоочевидностями, що доведена Шестовим у останньому деструктивному підході до краю, призводить його до маніхейства, до джерел світового зла, що лежать, як йому здається, у основі сучасної кризи свідомості і філософії. Для виправлення історії Л.Шестов вважає можливим деструктувати (а точніше, деконструувати) її, тобто залишити у ній тільки ті події та факти, які виключають механізми тиску розуму. Виходячи з цього, експлікує дисертант позиції Шестова на європейську історію, навіть Біблія стає тільки першою деконструкцією історії у морально-етичному вимірі. Стає зрозумілим і те, чому не вдається створити нову релігію, адже неможна при сучасних "всесвітніх масштабах" ще раз "сфальсифікувати" історію, нехай навіть з гуманною метою створення нової моралі. Екзистенціалісти (у тому числі і Шестов) раніш ніж інші зрозуміли, що сфальсифікувати історію у межах нової Біблії та історію філософії, як це вийшло у Гегеля, у межах нової метафізичної (всехоплюючої та абсолютної) системи більш не вдається. Цей факт Хайдеггер і назвав занепадом метафізики та філософії "класичного типу".

Аналіз напружених релігійно-філософських пошуків Л.Шестова приводить дисертанта до іншого відкриття цього видатного мислителя. Шестов вже у новітній час, коли не тільки релігія, як у часи М.Лютера, але і філософія стає "наукою про дух" і має безпосереднє відношення до осмислення "спасіння" людини. До такого "особистісного повороту" філософії Л.Шестов має саме пряме відношення. Філософія для нього, як колись релігія для Лютера, перетворюється у особисту справу людини, та вже не тільки релігійна людина, але і особистість, що знаходить свою філософію, здатна на саморозкриття (особистий зворот). У такому ключі

Шестов вперше після Лютера змінює правило "спасіння" людини. Воно, як показує дисертант, є правилом відкритості: людина може спастись і вірою (у межах релігійної системи), і екзистенційною активністю - у межах нової філософської системи (наприклад, філософії трагедії). Саме такий підхід намагались розвинути Р.Бультман, К.Барт, П.Тилліх, Г.Марсель, М.Хайдеггер та інші, але першим зробив це Шестов.

Саме у дослідженні підходів Шестова до нової свідомості виразно проявляється його відмінність від більшості інших мислителів ХХ століття. Останні головним чином намагались врятувати "науки", або поняття, що склались історично (розум, історія, буття, філософія). Л.Шестов рятував саму людину. Виходячи зі злободенності Шестова стосовно теперішнього часу, дисертант робить висновок (на відміну від М.Фуко) - відкриття людини, певне, ще несвоєчасно. Час для визнання Шестова ще не настав.

У третьому підрозділі "Екзистенціальна ситуація як форма активізації свідомості суб'єкта" дисертант вводить поняття "екзистенціальна ситуація", що характеризує зближеність оптичного горизонту мислення людини з екзистенціальним горизонтим його життя. Це робиться для дослідження екстремальної ситуації нової екзистенціальної онтології свідомості, для осмислення граничних глибинних механізмів свідомості та механізмів трансцендування (крізь розкриття суттєвості екзистенціалів). Л.Шестов, як з'ясовує дисертант з порівняльного аналізу його творчості з філософськими розробками цієї проблеми у С.К'єркегора, А.Шопенгауера, Ф.Ніцше, Ф.Достоевського, М.Хайдеггера, К.Ясперса, Г.Марселя, К.Ранера, Н.Аббаньяно, А.Камю, О.Больнова Ж.-П.Сартра та інших, один з перших у ХХ ст. зрозумів значимість таких рода "станів" для активізації мислення. Аналіз віри та трагедії у філософській системі Шестова, у контексті проблематики "екзистенціальних станів", дозволяє визначити, що вони являються праобразами екзистенціалів, а сам "екзистенціальний стан" багато у чому однаково трактується Л.Шестовим, М.Хайдеггером, К.Ясперсом, Н.Аббаньяно та ін.

Розробка цієї проблеми приводить до висновку, що екзистенціальна ситуація може розглядатися як конфлікт переривчастого минулого особистості, закодованого у знанні, та безперервного сучасного, що проявляється як життя, як входження людини у граничну ситуацію за посередництвом комутації двох шарів його буття: розуму (знання) та екзистенції. Л.Шестов доклав багато зусиль, щоб зрозуміти сутність цього переходу. Дисертант проводить думку, що "останній крок" Шестова за межі раціональної онтології та фундаментальна онтологія Хайдеггера і уособлюють собою перші спроби неklasичного підходу до буття, кінець чисто раціонального сприйняття буття. І коли гранична метафізика М.Хайдеггера постає як

горизонт раціонального осмислення світу, то "нова філософія" Шестова здається мірою відкритості ("театру життя").

У цьому ж ключі дисертант намагається виявити головну ідею, що проходить крізь усю його філософію: пошук "живого Бога", який би відповідав завданням "духу часу". Ніщо відкрив шлях до пошуку того, що вище свіацтв, вище добра, вказав: треба шукати Бога. Підходи до дослідження цієї ідеї дисертант проаналізував у попередніх параграфах. Розглядаючи цю ідею у вказанному контексті, Шестов відкрив і "екзистенціальне піднесення особистості", і головну, з його точки зору, суперечливість сучасності: між пасивністю та трагічністю кризової свідомості. Пошук Шестовим "живого Бога" багато у чому перехрещується з аналогічними пошуками великих західноєвропейських мислителів початку ХХ ст. та значно наближається до розкриття творчості М.Бердяєвим та екзистенції М.Хайдеггера і К.Ясперса.

У заключенні дисертант робить основні підсумки дослідження: окреслює основні шляхи подальшої розробки даної теми, вказує на її перспективи.

Основні положення дисертації розкриваються у наступних публікаціях:

1. Н.Бердяев и Л.Шестов: к онтологии творческого сознания //Творчість, практичне і критичне мислення". Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. - Житомир: "Журфонд",1997. - С.47-51 (0,4 п.л.)

2. Психология как строгая наука (к систематизации философского учения Л.Шестова) // Вісник ДДУ. Серія "Педагогіка і психологія". Вип. 2. - Дніпропетровськ: ДДУ, 1997. - С.137-146 (0,5 п.л.)

3. Лев Шестов и французская экзистенциальная философия: опыт диалога культур // Франція та Україна, науково-практичний досвід у контексті діалогу національних культур. Матеріали ІV Міжнародної Конференції: В 5т.: Т.2. Ч.1. - Дніпропетровськ: Поліграфіст,1997. - С.95-99 (0,4 п.л.)

4. Лев Шестов и "духовная ситуация времени" // Творчість Ігора Северяніна в контексті культури срібного віку. Матеріали всеукраїнської науково-теоретичної конференції, присвяченої 110-літтю від дня народження І.Северяніна. Ч.1. - Дрогобич: 1997. - С.54-58. (0,4 п.л.)

5. Новое измерение мышления: к философии действия Льва Шестова. - Деп. в ГНТБ України №1275-Ук95 от 26.05.95г./ Реф. сб.: ИНИОН Деп. Научн. работы. 1995. - №184-р-95 от 26.07.1995. - 1,2 п.л.

6. Лев Шестов: экзистенциальный поиск потенций души или проблема экзистенциальности человеческого бытия. - Деп. в ГНТБ України №1276-Ук95 от 26.05.95г./ Реф. сб.: ИНИОН Деп. Научн. работы. 1995. - №185-р-95 от 26.07.1995г. - 1,5 п.л.

АНОТАЦІЇ

Окороків В.Б. Філософія Льва Шестова у горизонті західноєвропейського мислення. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.05 - історія філософії. - Дніпропетровський державний університет, Дніпропетровськ, 1997.

Захищається рукопис, у якому розроблен новий системний підхід до творчості вітчизняного екзистенціального філософа Л.Шестова. Такий підхід дозволяє не тільки переглянути роль цього мислителя у європейській філософії ХХ століття, але й по новому поглянути на деякі (наприклад, екзистенціальний і деконструктивний) аспекти європейської традиції, досліджувати їх у світлі онтології активної, але безгрунтової свідомості людини ХХ століття.

Ключові слова: класична та неокласична онтології свідомості, безгрунтове мислення, тиск розуму, контекстуальна реконструкція, деконструкція, екзистенціальна ситуація, сенс буття, трагедія та віра.

Окороків В.Б. Філософія Льва Шестова в горизонті західноєвропейського мислення. -

Рукопис.

Дисертація на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.05. - история философии. Днепропетровский государственный университет, Днепропетровск, 1997.

Защитається рукопись, в которой разработана новая системный подход к творчеству отечественного экзистенциального философа Л.Шестова. Такой подход позволил не только пересмотреть роль этого мыслителя в европейской философии ХХ века, но и по новому взглянуть на некоторые (например, экзистенциальный и деконструктивный) аспекты европейской традиции, исследовать их в свете онтологии активной, но беспочвенного сознания человека ХХ века.

Ключевые слова: классическая и неоклассическая онтологии сознания, беспочвенное мышление, давление разума, контекстуальная реконструкция, деконструкция, экзистенциальная ситуация, смысл жизни, трагедия и вера.

Okorokov V.B. Philosophy of Leo Chestov in horizon of West European thinking. - Manuscript.

Dissertation for the degree of Cand. Sci. (Philosophy: speciality 09.00.05. - History of Philosophy). Dnepropetrovsk State University, Dnepropetrovsk, 1997.

The form of dissertation is manuscript. It contains the concept of new system approach to philosophy of existential thinker L.Chestov. This approach makes possible to reconsider significance this thinker in European philosophy and give new trying to understand some aspect of European philosophical tradition (in particular, existential and hermeneutical) in the light of the ontology of active (and groundless) conscious of man (of twentieth century).

Key words: classical and unclassical ontology, groundless conscious, pressure of reason, context reconstruction, deconstruction, existential situation, sense of life, tragedy and faith.

мш. ФГУ ЗСК.2372-100.

1135059

AB 38945

AB 38945